

kü'l-Müeyyed Celâleddin Firûz Şah'ı Kîlûgarî'de Delhi sultanı ilân ettiler (3 Cemâziyelâhîr 689/13 Haziran 1290).

100 yıla yakın bir zamandan beri Muizzîler'in elinde bulunan Delhi Sultanlığı'nın beklenmedik bir şekilde Halacîler'in eline geçmesi Delhi halkı üzerinde kötü tesir yaptı. Bu durumu değerlendiren Firûz Şah Delhi'ye gitmeyip Kîlûgarî'deki Kasr-ı Muizzî'yi tamamlayarak bu kasabada kaldı. Etrafına bir sur çektiyip şehri imar etti, adını da "Şehrînev" (yeni şehir) olarak değiştirdi. Saltanatını güçlendirmek için Halaç beylerine çeşitli unvanlar ve iktâlar veren Firûz Şah teşkilât ve geleneklerde bir değişiklik yapmadı. Sadece Balaban sülâlesinin kırmızı çetiri yerine beyaz çetiri tercih etti. Halkın yeni idareye alışmasından sonra da Delhi'ye giderek ailesinin eski mülkü olan ikametgâhta Delhi Sultanlığı tahtına oturdu.

Firûz Şah'ın saltanatına karşı ilk isyan hareketi, Balaban sülâlesine son verildiği sırada merkezden uzaklaştırılan Balaban'ın yeğeni Çahcu Küşlü Han tarafından başlatıldı. Çahcu, Celâleddin Firûz Şah'ın tahta çıkışından iki yıl sonra tahtın meşrû vârisi olduğunu iddia ederek Delhi üzerine yürüdü. Firûz Şah'ın ortanca oğlu Erkli Han kumandasındaki ordu âsileri yenip hepsini esir aldı. Celâleddin, karşısına çıkarılan bu eski emîrleri müslüman kanı dökmeye gönlünün razı olmadığını söyleyerek affetti.

Firûz Şah devrindeki ilk askerî başarı bir Moğol ordusunun bozguna uğratılmasıdır. Bu ordudan esir edilenlerin büyük bir kısmı Müslümanlığı kabul etmişler ve Delhi civarına yerleştirilmişlerdir. Yeni hayat şartlarına uyamayanlar ise ülkelerine geri dönmüşlerdir. Firûz Şah devrindeki en büyük askerî başarı ise yeğeni ve damadı olan Alâeddin Halacî'nin 1294'te başlattığı Devâgîrî (bugünkü Devletâbâd) seferidir. Alâeddin bu seferde birçok ganimet elde etmiş ve büyük servet sahibi olmuştu. Firûz Şah'ın torunu Ahmed Çap, çok hırslı ve hilekâr bir kişi olan Alâeddin'in elinden ganimetleri alması için Firûz Şah'ı ikna etmeye çalıştıysa da hükümdar bu teklifi kabul etmedi ve Delhi'ye döndü. Alâeddin hükümdara bir arıza göndererek elindeki ganimetleri teslim edeceğini bildirdi. Halbuki bir yandan da bütün askerî hazırlıklarını tamamlıyordu. Nitekim Alâeddin'in kardeşi Elmas Bey tarafından çeşitli hilelerle kandırılan Firûz Şah bir gemiyle Ganj'ı geçip Alâeddin'in yanına gidince başı kılıçla kesildi; mai-

yetindekiler de kılıçtan geçirildi (17 Ramazan 695/19 Temmuz 1296).

Daha önce aldığı emir üzerine ordusunun başında Kar'â'ya doğru yola çıkmış olan Ahmed Çap dedesi Firûz Şah'ın âkîbetini öğrenince ordusuyla Delhi'ye döndü. Firûz Şah'ın karısı ise tahtı ordu ve halk tarafından sevilen ikinci oğlu Erkli Han'a teslim edeceği yerde küçük oğlu Rükneddin İbrâhim'i tahta çıkardı. Bu hoşnutsuzluktan faydalanan Alâeddin, Firûz Şah'ın öldürülmesinden beş ay sonra Delhi'ye gelerek tahta geçti. Celâleddin Firûz Şah'ın iki oğlu ile torunu Ahmed Çap'ın gözlerine mil çekildiği gibi Erkli Han'ın bütün çocukları da öldürülerek sülâlesi yok edildi.

Celâleddin Firûz Şah sönük bir hükümdar olmakla beraber insanî meziyetleri yüksek, faziletli ve dindar bir kimse idi. Putperest Hindûlar'ın ve Moğollar'ın amansız düşmanı olan Firûz Şah, bütün hareketlerinde İslâmî hükümlerin dışına çıkmamaya dikkat etmiştir. Kendisine daima Gazneli Mahmud ile Büyük Selçuklu Hükümdarı Sencer'i örnek alırdı. Şiir ve edebiyata yakın ilgi duyan Firûz Şah tarihe de meraklı idi.

BİBLİYOGRAFYA :

Berenî, *Târîh-i Firûz Şâht* (nşr. Abdürreşîd), Aligarh 1957; Emîr Hüsrev-i Dihlevî, *Miftâhu'l-fütûh* (nşr. Abdürreşîd), Aligarh 1954; Firîşte, *Târîh* (nşr. J. Briggs), Bombay 1831; Bedâüni, *Muntakhabu't-Tawârikh* (trc. G. S. A. Ranking), Delhi 1986, I, 230-272; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-havâtır*, I, 149-150; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 301-305; Boswath, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 231; H. N. Wright, *The Coinage and Metrology of the Sultans of Delhi*, New Delhi 1974, s. 83-85; Abdülmün'im en-Nemr, *Târîhu'l-İslâm fi'l-Hind*, Beyrut 1981, s. 155-156; A. B. M. Habibullah, "Jalaluddin Khalci", *CHIn*, V, 311-325; Muhammad Baqir, *Lahore: Past and Present*, Delhi 1985, s. 81-83; M. Fuad Köprülü, "Alâeddin Halacî", *İA*, I, 279-281; a.m.f., "Firûz Şah Halacî", *a.e.*, IV, 660-666; P. Hardy, "Dihli Sultanate", *EI*² (İng.), II, 268, 273 vd.; N. H. Zaidî, "Alâ' - al-Dîn Kâljî", *EIr*, I, 779.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

FİRÜZ ŞAH TUĞLUK

(فیروز شاه تغلق)

(ö. 790/1388)

Tuğluklu hükümdarı
(1351-1388).

707'de (1307) doğdu. Asıl adı Kemâleddin olup babası Karavna (Karauna) Türkleri'nden Sipehsâlâr Melik Receb, annesi Bhatti kabilesi reislerinden birinin kızı Nâile'dir. Firûz Şah, amcası Sultan Gıyâ-

seddin Tuğluk ve amcasının oğlu II. Muhammed tarafından yetiştirilmiş ve devletin üst mevkillerinde görev almıştı. II. Muhammed çıktığı bir sefer sırasında Sind'deki Tatta (Thatta) civarında ansızın ölünce (20 Mart 1351) yerine geçecek çocuğu olmadığından Firûz Şah Tuğluk ulema ve devlet büyüklerinin kararı ile Tuğluklu tahtına oturdu (24 Mart 1351). Ancak bu sırada Delhi'de bulunan vezir Hâce-i Cihân Ahmed Ayaz, Muhammed Tuğluk'un oğlu olduğu iddia edilen bir çocuğu tahta çıkardı. Firûz Şah Delhi'ye yaklaşıncı Ahmed Ayaz yeni sultandan kendisini affetmesini istedi, fakat sultanın adamları Ayaz'ın cezalandırılmasında ısrar ederek onu öldürttüler.

es-Sultânü'l-a'zam Ebû'l-Muzaffer Kemâleddin Firûz Şah es-Sultânî sakin bir insan olmasına rağmen hâkimiyet sahalarını genişletme arzusunda idi. Bu gaye ile II. Muhammed'in vefatı üzerine elden çıkan eyaletlerden Bengal'e 1353-1354 ve 1359-1360'ta iki sefer düzenledi. Fakat bunlardan kesin bir sonuç alınamadı. Daha sonra Nagarkot-Kangra (1363) ve Tatta (1366-1367) seferlerinde başarılı olarak buralarda üstünlüğünü kabul ettirdi. Askerî alanda parlak bir başarısı görülmeyen Firûz Şah Tuğluk uzun süren saltanatında devamlı barış ve istikrar arayışında olmuştur. Son derece samimi ve muhafazakâr bir müslüman olan Firûz Şah, devletin malî işlerini ve vergi usulünü şeriata göre yeniden tanzim ettirerek şer'î olmayan yirmi sekiz çeşit vergiyi kaldırdı. Brahmanlar'a cizye koydurttu, ihtidâyî teşvik için de yeni müslüman olanların vergi yükünü hafifletti. Tarımda serbest bir politika takip edildi ve köylülere karşı müsamahalı davranıldı. Bu arada verimliliğin artırılması için sulama kanalları ve kuyuları açıldı. Böylece kısa zamanda tahıl ve diğer zirai ürünlerde verim artmış ve halkın refah seviyesi yükselmiştir.

Firûz Şah'ın yumuşak yönetimi devletin tebaası ile olan ilişkilerinde de kendini hissettirmiştir. Ceza kanunları hafifletilmiş, devlet müesseseleri halkın ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilecek bir duruma getirilmiştir. Suçlulara işkence edilmesi yasaklanmış, memurların halka iyi davranmaları emredilmiş, adalet sistemi hızlı ve kolay işler hale getirilmiş, kurulan birçok hayır müessesesi ile hastaların, işsizlerin ve fakirlerin sıkıntıları hafifletilmeye çalışılmıştır. Firûz Şah fakir kızların çeyiz masraflarını karşılamak üzere Dîvân-ı Hay-

rât, fakirlere borç para vermek için de Dîvân-ı İstihkāk adlı müesseseleri kurmuştur. Hastahaneler (dârüşşifâ, mâris-tan, şifâhâne, sıhathâne) yaptırarak bu-ralara uzman doktorlar tayin etmiştir. Ayrıca dârühâne denilen dispenserde hastalara ücretsiz ilâç dağıtılmıştır.

Firûz Şah dinî ilimlerin gelişmesi için otuz medrese yaptırdı. Bunlardan üçü (Medrese-i Firûz Şâhî, Medrese-i Şehzâde Firûz Han ve Sîrî Medresesi) meşhurdur. Bir putperest mâbedinde bulunan çok sayıda eski Sanskritçe eseri de Farsça'ya tercüme ettirdi. Eazzüddin Hâlid Hânî, hikmet konusunda yazdığı bir esere ona nisbetle *Delâ'il-i Firûz Şâhî* adını verdi. Berenî ile Şems-i Sirâc Affî gibi tarihçiler de onun dönemini tanıtan *Târîh-i Firûz Şâhî* adlı birer eser kaleme aldılar. Ayrıca Firûz Şah riyaset ve siya-set konusunda sekiz babdan oluşan bir eser yazmıştır.

Firûz Şah Tuğluk askerî iktâları da âdil bir şekilde tanzim etmeye çalışmıştır. Ancak kendilerine geniş topraklar verilen iktâ sahipleri devlet idaresinin yumuşak tavrından istifade ederek istedikleri gibi tasarrufla bulunmuşlardır. Bu da devletin gelirlerinin giderek azalmasına ve devlet yönetiminde zaafa sebep olmuştur.

Onun dönemi Tuğluklular hânedanı-nın mimari açıdan da en parlak zaman-larından biridir. Kaynaklar Firûz Şah'ın bu alandaki faaliyetlerinden övgüyle bah-sederler. Bu devirde Kanpûr ve Firûzâ-bâd gibi birçok yeni şehir kurulmuş ve ya genişletilmiş, saraylar ve kaleler yap-tırılmıştır. Başta Kotla Firûzşah'ta bulu-nan Cami-Mescid olmak üzere Hân-ı Cihân ve Nizâmülmülk camileri gibi ca-miler inşa edilmiştir. Bu dönemde ayrı-ca tarihî eserlerin muhafazasına ve ba-kımına da itina gösterilmiştir. Bunlar arasında Delhi'deki Kuvvetü'l-İslâm Camii ile Kutub Minâr zikredilebilir.

Firûz Şah Tuğluk döneminin önemli hususiyetlerinden biri de Ortaçağ İslâm devletlerinde görülen gulâm sisteminin geliştirilmesidir. Sultanlığın değişik yörelerinden merkeze getirilen köleler burada belli bir eğitimdten geçiriliyor ve daha sonra kabiliyetlerine göre istih-dam ediliyordu. Sayıları 180.000'i bulan (Raychoudhary, s. 151) bu kölelere "ben-degân-ı Firûz Şâhî" deniliyordu. Ancak bu gulâmlar zaman zaman sıkıntılara da se-bep olmuşlardır. Firûz Şah Tuğluk Mısır'daki Abbâsî halifesinden hil'at ve menşur alan, sikkelerde onların adına yer veren ve "nâib-i emîrû'l-mü'minîn" unvanını kullanan son Delhi sultanıdır. Tebaasına gösterdiği şefkat ve müsamaha ile tanı-nan Firûz Şah bazan özellikle dinî mese-lelerde gayri müslimlere karşı sert ted-birler uygulamıştır. Kaynaklar, onun müs-lümanları irtidada teşvik eden bir Brah-man'ı şiddetle cezalandırdığından bah-seder. Firûz Şah Tuğluk ilme ve tasavvu-fa büyük değer veriyor, önemli kararlar almadan önce mutlaka âlimlerle de isti-şarede bulunuyordu. Saltanatının sonla-rına doğru dini yaşama hususunda ta-mamen hassaslaşan Firûz Şah sarayın-da ipekli elbiselerin giyilmesini, altın ve gümüş eşyaların kullanılmasını yasakla-mış, etrafta bulunan canlı resimlerini ve heykelleri kaldırtmıştır.

Onun döneminde devlet işlerinin yürü-tülmesinde kabiliyetli veziri Hân-ı Cihân Makbûl'ün rolü çok büyüktür. Ancak Fi-rûz Şah'ın iyi niyete dayanan politikası zamanla devlet idaresinde bozulmalara sebep olmuş ve son zamanlarında ülke karışıklıklar içerisine sürüklenmiştir. Fi-rûz Şah Tuğluk ölümünden kısa bir sü-re önce tahtı oğlu Muhammed ile pay-laştı. Ağustos-Eylül 1387'de oğlunu sul-tan ilân ederek tahta çıkardı. Hutbede ikisinin adı birlikte zikredildi. Ancak Mu-hammed idareye hâkim olamayınca to-runu Tuğluk Şah'ı veliaht tayin etti ve

ülke yönetimini ona bıraktı. Mezarı Del-hi yakınlarında Havz-ı Hâs'tadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Firûz Şah Tuğluk, *Fütûhât-ı Firûz Şâhî*, Bri-tish Museum, MS, Or., nr. 2039; *Şiret-i Firûz Şâhî*, Oriental Public Library, Bankipore, MS, nr. 347; Şems-i Sirâc Affî, *Târîh-i Firûz Şâhî*, Karaçi 1965; Berenî, *Târîh-i Firûz Şâhî* (nşr. Abdürreşid), Kalkûta 1862; Abdülhay el-Hase-nî, *Nüzhetü'l-havâîr*, II, 107-110; Riazul Is-lam, *A History of Firuz Shah Tughlaq*, Aligarh 1946; a.mlf., "A Review of the Reign of Fi-rûz Shâh (1351-1388)", *IC*, XXIII (1949), s. 281-297; a.mlf., "Firûz Shâh Tughluq's Relations With the Deccan", *a.e.*, XXVI/3 (1952), s. 8-12; a.mlf., "Firûz Shâh's Invasion of Bengal", *JPHS*, III (1955), s. 35-39; a.mlf., "Firûz Shâh Tughluq", *EI* (İng.), II, 924-925; J. M. Baner-je, *History of Firuz Shah Tughluq*, Delhi 1957; Agha Mehdi Hussain, *Tughlaq Dynasty*, Cal-cutta 1963, s. 387, 428-429, 510-511; a.mlf., *Rise and Fall of Muhammad b. Tughluq*, Lon-don 1983, s. 7, 72; R. C. Jauhari, *Firoz Tughlaq (1351-1388 A.D.)*, Agra 1968; B. P. Saksena, "Firuz Shah Tughluq", *CHIn*, V, 566-621; H. N. Wright, *The Coinage and Metrology of the Sultans of Delhi*, New Delhi 1974, s. 172-186, 218-222; Manazir Ahmad, *Sultan Firoz Shah Tughlaq*, Allahâbâd 1978; S. C. Raychoudhary, *History of Muslim India*, New Delhi 1986, s. 146-158; S. Lane-Poole, *History of India* (nşr. W. Jackson), New Delhi 1987, III, 146-158; N. B. Ray, "Interesting Side Light on Firuz Shâh Tughlaq's Expedition to Tatta", *JASB*, III/4 (1938), s. 285-292; K. K. Basu, "Firoz Tughluq and his Bengal Campaign", *Journal of the Bi-har and Orissa Research Society*, XXVII (1941), s. 79-95; Khurram Qadir, "Firoz Shah (Tughlaq) A Personality Study", *Journal of the Central Asia*, IX/2, İslâmâbâd 1986, s. 17-39; M. Fuad Köprülü, "Firûz Şah Tuğluk", *İA*, IV, 666-670; N. R. Farooqi, "Delhi Sultanlığın", *DİA*, IX, 130.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

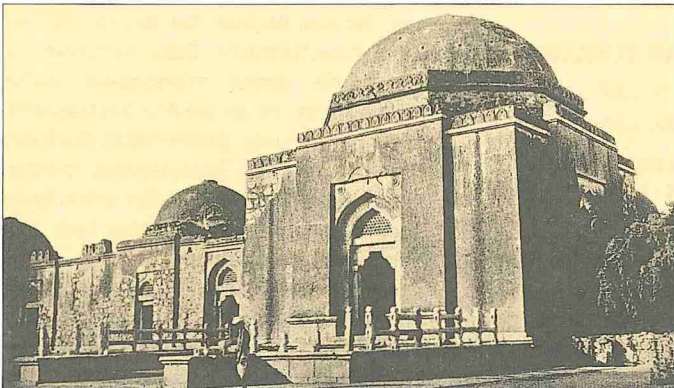
FİRÜZÂBÂDİ

(القيروآبادى)

Ebü't-Tâhir Mecdüddîn
Muhammed b. Ya'kûb
b. Muhammed el-Firûzâbâdî
(ö. 817/1415)

el-Kâmûsü'l-muhtâ adlı
sözlüğüyle tanınan Arap dili,
tefsir ve hadis âlimi.

Rebülâhîr veya Cemâziyelâhîr 729'da (Şubat veya Nisan 1329) İran'da Şîraz'a bağlı Kâzerûn kasabasında doğdu. Şîrâ-zî nisbesiyle de anılır. Babasının dil ve edebiyat âlimi olduğu bilinmekte, ailesi hakkında başka bilgi bulunmamaktadır. İlk tahsilini Kâzerûn'da babasının yanın-da yapan Firûzâbâdî yedi yaşında iken Kur'an'ı ezberledi; sekiz yaşında Şîraz'a gitti. Burada babasından ve Kivâmüddin Abdullah b. Mahmûd gibi âlimlerden dil ve edebiyat dersi aldı. Ebû Abdullah Mu-

Firûz Şah
Tuğluk'un
Delhi dışındaki
türbesi -
Hindistan